

Ob 400-letnici smrti Primoža Trubarja

Martina Orožen
Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 808.63(091)-3:929 Trubar P.

PRIMOŽ TRUBAR IN RAZVOJ SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA BESEDIŠČA V JEZIKU PROTESTANTSКИH PISCEV

Veliko besed je bilo letos izrečenih o pomenu Trubarja za slovenski knjižni jezik. Prvi se je preizkušal kot pisni oblikovalec slovenske govornice, pogovorne besede – preproste, plemične, a tudi svečane. Tako je že njegov prvi knjižni poskus (Katekizem 1550) imel izvrstno različne normativno-stilistične razsežnosti. Namenu in vsebini sporočila je bilo treba dati tudi urejeno jezikovno obliko, skladno s slovničnimi pravili tedaj že dokaj narečno razčlenjenega slovenskega jezika, pa tudi besedišča.¹ Ta pravila pa niso bila znana, uzaveščena; delovala so še predvsem kot avtomatizmi, ki se jih ob govoru ne zavedamo, ko pa hočemo sporočilo zapisati, se naša »gotovost«, trdnost zmanjšuje. In to celo danes, ko imamo na voljo dovolj normativnih pripomočkov – slovnice, slovarje, pravopis, nešteto razprav o funkcioniranju slovničnega sestava in besedišča. Trubar pa ni imel ničesar – le dobro voljo, zdravo pamet, znanje drugih jezikov in materinščine ter gosje pero. Tudi ne denarja in založnika. In vendar je začel. Pri »pretvarjanju« govornega sporočila v pisno pa je zaneseni reformator spoznal, kako »letu pisane inu tolmačovane (kir nemamo pred sebo obeniga navuka oli exempla) zdaj na pervu težku stoji. Obtu aku katerimu letu naše pervu delu se cilu popelnoma ne zdi, ta zmisli kaj vsi modri govore, kir pravijo, da sledni začetik je težak inu nepopelnom.«^{1a}

Domnevamo lahko le, da so prvotni, »arhetipski« vzorci nevsakdanjega govornega jezika (najstarejši prevodi molitvenih obrazcev od Brižinskih spomenikov do prve slovenske tiskane knjige, pa tudi cerkvena in nabožna ter posvetna ljudska pesem,² pretkani v časovnem razvoju z arhaičnimi prvinami na vseh jezikovnih ravninah (predvsem še monoftongični vokalni sistem BSI), v Trubarju vsaj vzbujali in zarisovali neko predstavo o slovenskem knjižnem jeziku. Ne kaže tudi pozabiti, da so prav molitveni obrazci osrednjega slovenskega jezikovnega prostora najstarejši prevodi iz latinščine in starovisokoneemščine. V njih so že dobri poskusi slovenske knjižne besedotvorne izpeljave (obredna terminologija), pa tudi opazni besedotvorni in skladenjski dobesedni prevodi – kalki.

Trubar je nedvomno občutil razliko med arhaično jezikovno ubeseditvijo in stilizacijo slovenskih obrednih besedil ter živo, sodobno, narečno, pa tudi socialno razslojeno slovensko govorico (preprosti deželani, meščani, dvo-, celo trojezično izobraženi višjih slojev). Po Lutrovem vzoru se je načelno odločil za živ, sodobni (ljudski) jezik, vendar je, kot dokazujejo njegovi prevodi in samostojno oblikovana besedila, skušal med tema vrstama

¹ Glej o tem M. Orožen, Stilni problemi Trubarjevega jezika. Zbornik XXII. seminarja za SJLK, Ljubljana 1986, 27–47.

^{1a} Glej uvod v Matevžev Evangelij 1555.

² M. Orožen, Molitveni obrazci starejših obdobij v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku, SR 34 (1986), št. 1, 35–57.

jezika le vzpostaviti neko ravnotežje. Prav njegovo delo kaže, kako se je ob latinščini, italijanščini, nemščini začel slovenski jezik knjižno oblikovati. Zlasti na skladenjski ravnini ter v besedišču je bilo treba premostiti »primanjkljaje« – ustvariti vrsto terminov, odkriti ali po izvorniku »priređiti« vrsto skladenjskih vzorcev.³ Trubarjevi prevodi biblijskih besedil so na skladenjski ravnini večinoma tesno odvisni od predloge (tudi iz stilističnih razlogov), precej drugačna pa je skladenjska ubeseditve v njegovih jezikovno izvirnejših priredbah in izvirnih uvodih, čeprav tudi v njih zasledimo besedotvorne in skladenjske kalke. Analiza različnih besedil kaže, da so za knjižni jezik protestantskih piscev značilne tri različne kvalitete prevajanja, odvisne od stopnje filološke izobrazbe, prepoznavanja bistvenih razlik med besedotvornim in skladenjskim sestavom predloge in »kranjskega« jezika ter osebne ustvarjalne zavesti in moči prevajalca pri premagovanju teh razlik. Trubar kot začetnik te dejavnosti je sam prepoznal in odobraval Kreljeve izboljšave (Postila Slovenska 1567), spoznal in podpiral pa je tudi Dalmatinovo jezikovno ustvarjalno nadarjenost, ki je v prevodu celotne Biblije (1584) postopoma (od poglavja do poglavja) težila na besedotvorni in skladenjski ravnini k čimvišji stopnji osvobajanja od Lutrove predloge. Gotovo je slovnična in besediščna jezikovna zgradba v 16. stoletju najbolj izčiščena, izvorno slovenska (slovanska) pri Krelju, vendar Dalmatin navezuje na Trubarjevo osnovo, ki jo delno »korigira« po Kreljevih praktičnih smernicah. Prispevek ima namen na podlagi dosedanjih raziskav pokazati predvsem stopnjo in postopke ustvarjanja slovenskega knjižnega besedišča⁴ v jeziku 16. stoletja ter opozoriti na različne načine reševanja teh vprašanj pri Trubarju, Krelju, Dalmatinu in Bohoriču.

Pri obravnavi teme izhajamo iz dejstva, da je jezik slovenskih protestantskih piscev že – knjižni jezik. Je to »krajski deželni jezik« v pisni podobi, v značilni fazi ustaljevanja in kodificiranja jezikovnih pojavov na vseh jezikovnih ravninah (glasoslovni, oblikoslovni, besedotvorni, leksikalni in sintaktični). Pojavov, ki v celoti več ne ustrezajo razvojnemu stanju, sistemu kateregakoli narečja Kranjske dežele. Povojne slovenistične raziskave s področja dialektologije, historične gramatike in zgodovine knjižnega jezika so ovrgle prvotno tezo o Trubarjevem raščičanskem govoru v prvih slovenskih tiskanih knjigah.⁵ Izkazalo se je, da so že za Trubarjev glasoslovni sistem značilni določeni odstopi od narečne faze razvoja. Ti se kažejo v nedosledni ukinitvi ožje narečnih glasoslovnih refleksov in nadomestitvi le-teh z delno arhaičnimi glasoslovno-oblikoslovnimi relikti starih molitvenih obrazcev oziroma razvojnimi mlajšimi rezultati sosednjih govorov (Gorenjske, delno govorov Zasavja) v območju tedanje dežele Kranjske.

Med temi pojavi je na prvem mestu ustalitev monoftonga *e* za dolgopoudarjeni *ja* (*é* > *ej* je značilnost dolenskih in notranjskih, pa tudi štajerskih in panonskih govorov že v 16. stoletju: *mejstu* → *mestu*, *cejsta* → *cesta*, *mlejku* → *mleku* itd.); dokaj načrtna je ukinitve dolenskih narečnih refleksov za palatalna konzonanta *ĭ*, *ń* (*ĭ* > *jl*, *ń* > *jn*, Trubar pa uveljavlja pisavo *l*, *n*, delno *nj*), na drugi strani pa so ob dokaj neokrnjeni etimološki podobi kratkopoudarjenega in nepoudarjenega vokalizma vidni tudi že pojavi mlajše nareč-

³ Delno oblikoslovno pogojena skladenjska razhajanja nemškega in slovenskega jezika, razvidna iz kontrastivne analize biblijskega sobesedila (Luter – Dalmatin), je nakazala M. Orožen v prispevku Vprašanja sintaktične interference v Dalmatinovem prevodu biblije 1584. Simpozij Slovenci v evropski reformaciji 16. stoletja. Eberhard-Karls-Universität Tübingen, Filozofska fakulteta Ljubljana, 6.–8. X. 1983 (v tisku).

⁴ Na podlagi kontrastivne analize predpinskih glagolov je M. Merše (magistrsko delo Besedotvorna in semantična struktura glagola v jeziku Jurija Dalmatina, Filozofska fakulteta 1984/1985) ugotovljala predvsem Dalmatinovo besedotvorno sistemsko ustrezno oziroma neustrezno sestavo glagolov. V danem prispevku nakazujemo tovrstne probleme v območju samostalnika, opozarjamo pa predvsem na drugi vidik – na določeni besediščni primanjkljaj govorjenega jezika, ki je izzival v novo tvorbo knjižnega besedja. To je besedotvorno-pomensko motivirano po tuji predlogi; ob novotvorbah se odkrivajo besedotvorne možnosti in zakonitosti slovenskega jezika, nastajajo pa tudi besedotvorni in semantični kalki.

⁵ Prvi je to dokazal J. Rigler na podlagi fonološke in statistične analize dolgopoudarjenega vokalizma. Glej Osnove Trubarjevega jezika, JiS 1965, št. 6/7, 161–171; Začetki slovenskega knjižnega jezika, SAZU Ljubljana 1968.

ne delne vokalne redukcije (mimo > mimu > mumu, vam > vom, da > de, jaz > jest itd.).

Podobna zgodovinsko in narečno pogojena neenotnost je značilna tudi na morfološki ravnini za razvrstitev sklanjatvenih in spregatvenih morfemov (npr. gen. sg. -u: *synu*, -i: -*gos-pudi*, -a: *brata*; loc. sg. -u: v *murju*, -i: na *murji*; -ej: na *murjej*; nom. pl. m. -i: *lasi*, -je: *lasje*; *gradi*, *graduvi*, *graduve*; 1. os. sg. *hočo*, *prošo* – *hočem*, *prosim*; 3. os. pl.: *vidijo* – *vide*, itd.). Variantnost sklonskih morfemov pri eni in isti besedi je značilna zlasti za Trubarja. Kot je razvidno iz sobesedila, je izbor oblikoslovnih končnic predvsem stilistično pogojen; za Trubarjev stavek so značilni zanimivi ritmični segmenti.⁶ Omenjeni pojavi na glasoslovni in oblikoslovni ravnini dokazujejo, da to niso narečni procesi Trubarjevega raščičanskega govora, pač pa izrazito knjižni analogični pojavi v območju zvrstno zasnovanih tekstov.

Primerjanje Trubarjeve realizacije glasoslovno-oblikoslovnega sistema v tekstih s Kreljevo, Dalmatinovo, pa tudi s slovničnim opisom v Bohoričevi slovnici (1584), nam omogoča določeno rekonstrukcijo diferencialnega knjižnega glasoslovno-oblikoslovnega sistema, za katerega so značilne določene stalnice in spremenljivke. Glasoslovno-oblikoslovne spremenljivke so ožje narečno pogojene.

Ugotovljeno stanje se ujema z izjavami vodilnih protestantskih piscev o slovenskem jeziku, ki že kaže v sodobnosti potrjeno narečno podobo, seveda v mlajši fazi razvoja. Trubar je že v Evangeliju svetiga Matevža (1555), kjer je najbolj strnjeno predstavil svoj knjižni jezikovni nazor, poudaril, da »ta slovenski jezik se povsod glih inu v eni viži ne govori – drigači govore z *dosti besedami* Krajnci, drigači Korošci, drigači Štajerij inu Dolenici tar Bezjaki, drigači Krašouci inu Istrijani, drigači Krouati.« Svoje »delu je v ta Krajnski jezik postavil za dosti riči volo«, predvsem pa, ker se »nom zdi, de ta, tih drugih dežel ludi, tudi mogo zastopiti.« Ta »krajnski jezik« pa je skladno z Lutrovim nazorom pojmovan kot živ, govornjeni jezik nižjih slojev (mesta in podeželja), ki pa se je ob tujih predlogah začel dokaj zgodaj v besedišču in skladnji knjižno oblikovati, oddaljevati od pogovorne leksikalne in skladenjske podobe. Zanimiva je zlasti Trubarjeva opazka o narečnih razlikah, ki naj bi bile, če ga razumemo dobesedno, predvsem leksikalne. Na leksiko pa se sklicuje tudi S. Krelj (Postila Slovenska 1567), ki se ne strinja z »Gospod Truberjovo Kranščino«. Posredno jo dokaj ostro odklanja v nagovoru na fiktivnega bralca: »Ti pak, kir ne zastopiš, kaj je Ortografija, kaj proprietas linguae, inu si se navadil na Gospod Truberjovo Kranščino, beri le precej leto pismo, kakòr sice druga bereš:«

Kaj Krelju pomeni *proprietat linguae*. Predpostavlja ne le glasoslovni red, pravopisno ustaljenost znakov za sičnike in šumnike v knjižnem jeziku, ampak tudi drugačen izbor besedišča in drugačne skladenjske razrešitve; take, ki so značilne za knjižno (glagoljaško?) in govorno tradicijo primorskega narečnega prostora, ne »dopolu nembške«, kot v »Kranji inu Korotani.«

Prevajalska izkušnja (NT, Davidov Psalter itd.) je Trubarja kot prvega slovenskega književnika zgodaj uverila o nezadostnosti ljudstvu razumljivega jezika, o hudem primanjkljaju besedišča v knjižnem, pisnem slovenskem jeziku. Gnala ga je v iskanje, aktiviranje sinonimov, v adaptiranje latinskih in nemških izrazov in v – novotvorbe. Stilno-pomenska izraba besedišča se oddaljuje od govorne enostavnosti.

Besedišče in skladnja jezika slovenskih protestantov sta tisti vzajemno povezani jezikovni ravnini, ki sta, neglede na delno diferencialni izvorni besedni fond slovenskega jezika, odprti novim vplivom. Dograjujeta se pri vsakem od vodilnih protestantskih piscev (Tru-

⁶ O stilistični funkciji le-teh glej že omenjeno razpravo Stilni problemi Trubarjevega jezika.

bar, Krelj, Dalmatin, Bohorič) na svoj način ob tujejezični predlogi. Pri Trubarju ob latinski, laški, nemški, pri Dalmatinu in Bohoriču predvsem ob nemški in latinski, pri Krelju tudi ob starocerkvenoslovanski oziroma glagoljaški, verjetno tudi češki. Te motivirajo izbor razpoložljivega izvirnega besednega fonda, izposojenk in novo tvorbo leksičnega primanjkljaja. Semantični kalki npr. na poseben način vplivajo na preobrazbo izvirnega besedišča; ob njih se ukinja raba izvirnih arhaizmov (*Eltern* → *starši*: *reditelji*, *Joger* → *Jünger* – *mlajši*: *sel* itd.). V slovenskih tekstih prihaja do zanimive leksične interference, ki je v daljšem sobesedilu izkoriščana tudi kot sredstvo stilizacije. Novotvorbe se naslanjajo na izvorne sinhrone produktivne polisemične besedotvorne modele (npr.: nom. agentis in nom. atributiva na *-nik*: *stvarnik*, *ohranjenik*; *marternik*, *kerstnik*; nomina akcionis: *molenje* – *molitev*; nomina loci: *sbranje*, *perbežališče*; kolektiva in abstrakta: *bogastvu*, *kraljestvu*, *svetust*, *gvišnost*, *vročust*, *milost*), če naj na pojav opozorim samo ob samostalnikih moškega, srednjega in ženskega spola. Kako opredeliti »leksični primanjkljaj« slovenskega jezika, o katerem je zlasti zgovorni Trubar v uvodih v svoja dela večkrat tožil? Določiti ga je mogoče predvsem tematsko. Gre za vrsto terminologij – obredno, administrativno, za terminologije poklicnih dejavnosti, predvsem za abstraktni besedni pol (dobre in slabe lastnosti) in za vrsto besed, prevzetih skupno s predmeti, dejavnostmi in načinom življenja drugačne oblike civilizacije pri romanskih in germanskih sosedih (drugačna stopnja duhovne in materialne kulture v etnološkem smislu).

Opozorim naj le na značilne tendence v območju obredne terminologije, ki pa se potrjujejo tudi pri drugih terminoloških tematskih skupinah. Omejujem se le na eno besedno vrsto, na samostalnik, ki med terminološkim besediščem prevladuje in često izvira nadaljnjo izpeljavo pridevnika, glagola, prislova (*žegen* → *žegnan* → *žegnati* → *žeganje*; *trošt* → *troštan* → *troštati* → *troštar* → *troštanu*, itd.). Vidna je zanimiva dvojnost. Le delno se potrjuje težnja po doslednem slovenjenju terminov, tako značilna za Brižinske spomenike. Ob starih izvirnih izrazih vsebolj prodirajo oblikoslovno in besedotvorno adaptirani termini, ki bodisi izločajo iz rabe izvirni fond ali tudi omejujejo izvorno nadaljnjo tvorbo (*milost* – *gnada*, *kazen* – *štrafinga*, *plačilu* – *lon*, *život* – *leben*, *sel* – *angel*, *dar* – *ofer*, *pota* – *ketine*, *glas* – *štima*, *ječa* – *keha*, itd.). Vrsta starih, pa tudi mlajših adaptiranih izrazov romanskega in germanskega izvora sploh ne izkazuje slovenskih govornih ustreznice (npr.: *maša*, *oltar*, *križ*, *cerkev*, *šula*, *kelih*, *pridiga*, *škof*, *papež*, *šent* < *sanctus*; *menih*, *far*, *bukve*, *pehar*, *gajzla*, *marternik*, *ajd*, *žegen*, *špot*, *špiža*, *almožna*, *hofart*, *špendija*, itd.). Med njimi je vrsta izrazov, prevzetih v času zgodnjih medjezikovnih stikov (npr. *miza* < *menza*, *tabla* < *tabula*, *ura* < *hora*, značilnih predvsem za slovenščino!) in že tudi mlajših poklicnih in predmetnih poimenovanj (*rihtar*, *ferratat*, *altman*, *arcat*, *mojster*, *rablin*, *colnar*, *petlar*, *žolner*, *punt*; *glaž*, *kamra*, *krugla*, *pukša*, *antvela*, *erperga*; *oštarija*, *fortuna*, *banderu*, *goluf*, *barkador*, itd.).

Tako naznačeno leksikalno stanje, vzpostavljeno očitno v zgodnjih stoletjih pokristjanjevanja (11.–14. stol.) in sožitja v stiku z romanskim in germanskim življenjem, se je v 16. stoletju preneslo tudi v knjigo, bilo pa je, odvisno od piscev in njihovega jezikovnega nazora, revidirano.

Prevajalsko delo je v nekaj desetletjih dotedanji besedni fond obogatilo z vrsto novih knjižnih terminov iz latinščine (*testament*, *tempel*, *misterium*, *ortografija*, *element*), ob njih pa se vzporedno pojavljajo tudi novoknjižni izrazi (*misterium* – *skrivnost* / *skrovnost*, *majesteta* – *veličastvu*, *gloria* – *hvala*, *doktor* – *vučeničnik*), uveljavlja se vrsta novih besedotvornih izpeljank, delno ustrežajočih (delno posnemajočih) besedotvorno-pomenskim kategorijam predloge (npr. *latinskim*: *orator* – *besednik*, *debitor* – *dolžnik*, *gratitudo* – *hvaležnost*, *adventus* – *prihod*, *potus* – *pitje*, *tostum* – *pečenje*, *homulus* – *možic*, itd. *nemškim*: *Abschneidung* – *obrezanje*, *Sammlung* – *zbiranje* / *zbirališče*, *Vohnung* – *prebivanje* / *stan/prebivališče*, *Vergessenheit* – *pozabljivost*, *Bossheit* – *hudoba* / *hudobnost*, *Heiligung* – *posvečenje*, *Heiligkeit* – *svetust*, *Heiligtum* – *svetina*, itd.). Do izraza prihajajo skladnosti in razlike v besedo-

tvorno-pomenskem sistemu slovenskega, latinskega, nemškega jezika, kar je razvidno iz kontrastivne analize besedotvornih modelov posameznih pomenskih kategorij v omenjenih jezikih. Med besedotvornimi postopki samostalniške tvorbe je npr. zlasti težak ustrezni »prevod« nemških zloženek v slovenščino. Način slovenjenja je zelo različen:

a) *Nemška zloženka* je izražena z ustrezno izvirmo, tudi prevzeto neizpeljano ali izpeljano besedo: *Wehmuter – baba, Kriegsmann – vojščak, Amptleute-valpoti; Sindflut – povudnja / potup, Jungfrau – Divica / dečla, Niederkleid – brigeše; Handfas – vmivalnik, Stirnblat – načelnik / šapel* itd.

b) *Nemška zloženka* je izražena z imensko besedno zvezo: *Edelstein – žlahtni kamen, Morgenland – jutrova dežela, Tannenholz – smerekou les, Feigenblätter – figovu listje* . . .

c) *Nemška zloženka* je izražena skladenjsko opisno: *war Ackerman – je zemlo delal; Mache auch Aschentöpfe – lonce, v katere se bo pepel dejval; Dreitagsreise – tri dni hoda; lebenlang – vse svoje žive dni*. Pogosta je tudi ustrezna samostalniška, pridevniška in glagolska novotvorba na podlagi latinske, pogosteje nemške skladenjske podstave: *Er sol dein Herr sein – bo čez tebe gospodoval; Arzat – kir ozdravi – > ozdraulenik, šentovati < govoriti sanctus – šentovanje / kleti*. Obratno zasledimo tudi namerno pretvorbo izpeljanke v skladenjsko podstavo; kot se zdi, je pogojena tudi stilistično: *dan tih opresnikov <-> opresnih kruhov; ti, kir prodajajo <-> prodajavci / kupci* . . .

Opazno, pogosto je tudi besedotvorno kalkiranje, v nasprotju z izvirnimi besedotvornimi rešitvami (npr. nom. akcionis: *loulene rib : ribji lov, hud – hoja, molenje – molitev, hinerje – hinba, videnje – perkazen, rezdertje – luknja, pytje – pijača*; pogosta oblika določnega pridevnika namesto ustrezne izpeljanke: *slepi <-> slepec, gluhi <-> gluhec*, in številne hibridne tvorbe: *prigliha, Rauenhlapec*, . . .

Precejšen »odstotek« novotvorb, zlasti v prevodu Biblije (1584) pripada pomenskim kalkom. Če je bil pojem predloge razumljivo poimenovan, se je nov izraz v razvoju knjižnega jezika ohranil, v kolikor je bila pomenska motivacija moteča, je bil izločen (npr. *Ge-sätz – postava / zakon, Jünger –> joger –> mlajši –> učencem, Kraut –> zele –> zelišče, Bogen –> lok –> maura –> mavrica; Auf den Bauch soltu gehen* (kača) – po trebuhi boš hodila –> se boš plazila; *Sie ziehen fort –> so proč vlekli –> odšli* itd.

Opredelitve do knjižne tvorbe niso pri vseh protestantskih piscih enake. Odvisne so, kot že rečeno, od načelne opredelitve do izvirmo in adaptirane leksike v govornem jeziku in od pogleda na knjižno oblikovanje besedišča. V knjižnem jeziku 16. stoletja sta se uveljavljala dejansko dva različna koncepta. Trubarjev govorno stilistični, poetični, če pretiravamo, in Kreljev, Dalmatinov, Bohoričev gramatično-normativni. Trubarjev cilj je splošna razumljivost, a tudi učinkovitost, prepričljivost zapisanega sporočila. Zato aktivira vse razpoložljivo govorno besedišče ne glede na genetični izvor besed. Krelj zavzema kritično stališče do neizvirmih prvin v besedišču in skladnji; z njim začne v razvoju slovenskega knjižnega jezika delovati puristično načelo, ki sta ga očitno osvojila tudi Bohorič in Dalmatin.

Kako se to odraža v njihovih besedilih. Z vrsto primerov želimo ponazoriti nakazane težnje, ki so utemeljene tudi v poklicni izobrazbi vodilnih protestantskih piscev. Trubar se izraža kot zanosni pridigar in neprestano teži k skladenjski stilizaciji sporočila, Krelj, Dalmatin in Bohorič kot bolj eksaktni filologi podrejajo stilistične prvine zakonitostim slovnice in leksikalnega sistema; pri knjižnem ubesedovanju ima prednost to, kar spoznajo za »slovnice pravilno«.

Trubar je svoj jezik kot sloveč, izkušen pridigar sedemnajst let govorniško oblikoval (sve-topisemska, humanistična poetika). Tej svoji »predizobrazbi« ostaja zvest tudi kot knjižni ustvarjalec. V prevodih, še bolj izrazito v samostojnejših priredbah (katekizmi, postila,

Artikuli itd.) aktivira in funkcionalno (pomensko in stilistično) izkorišča zlasti pogovorno besedje – arhaično in sinhrono, izvorno in adaptirano. Tujke (teološke termine) raje pojasnjuje z nizi sinonimov ali z opisno, skladijsko razlago pomena, redkeje se je odločil za knjižno besedotvorno izpeljanko, zloženko (npr. *zludjevnik – od zlodja obseden; dvornik – prebivalec dvora; gospostvu – čast; shodaljšče – kjer se shajajo pisarji; Œerčica – hčerkica, hlapčič – deček; samopravičar – hinavec, bogaŒentovane – bogokletje*, itd.), predvsem pa nas preseneča vrsta arhaizmov, ki jih Dalmatin ukinja (npr. v NT). Trubar jih je moral poznati iz starejše obredne knjiŒne tradicije ali osvojiti v primorskem narečnem prostoru (Trst, izobraŒevanje v krogu Œkofa Bonoma). Natančna analiza Trubarjevega besediŒa v sobesedilu bi verjetno razkrila viŒjo stopnjo semantičnih kalkov kot besedotvornih izpeljank. Zanj so značilni tudi nekateri, očitno stari kalkirani frazeologemi, med temi najpogostejŒi: *inu oni so proč vlejkli – sie ziehen fort*: so kjakaj k nogom vkupe tekli – *zu Fus*; *mojster pusti tebi povedati – last dir sagen*; *inu so si k sercu vzeli . . .* Navedeno oznako Trubarjevega knjiŒnega snovanja ponazarjamo z značilnimi zgledi iz Registra (Ta prvi dejl tiga Noviga Testamenta, RegiŒter 1557–1558).

1. Tu ime IeŒus . . . Œe slouenŒki tolmazhuie *Ohranenik oli odreshenik oli Isuelizhar*, oli ta prau i Œueiti Pomozhnik.
2. Letu vŒe Œe prau i ta *PaŒŒion, ta Martra oli Terplene CriŒtuŒeuu*.
3. Ioannes EuangeliŒt inu Ioannes kerŒtnik, obba vuzhita, Sa zhes volo, inu Œakai Œe ie ta *Syn Boshy is te Œuie Nebeshke maieŒete, Glorie, is te zheŒti inu GoŒpoŒtua*, na ta Œueit vtak *shpot, utako reuo inu Œromoto puŒtil*, taku cilu *nisku Œe ponishal*.
4. Ta Drugi Vrshahar, de ie ta Boshy Syn Zhlouik poŒtal inu *Martran, ie ta preuelika inu neiŒrezhena Gnada, MiloŒt inu LubeŒan GoŒpudi Boga*.
5. Glih taku tiga Boshyga Synu periaŒen imamo mi tudi k Œerci vŒeti, kir ie ta veliki teshki Œerd Boshy vŒel na Œe Œa nasho uolo, inu poŒtal nash *Plazhnik, Odreshenik, Spraulauiz, BeŒŒednik inu IŒuelizhar*.
6. Ta Drugi nega Marter ie bil iŒuuna na teleŒŒu, kir ie koker en drugi bogi zhlouik . . . ta mras, vrozhuŒt, lakoto, sheio, trud, *preganene, loulene, Œashpotouane, Œapluiuane, byene, tepene, gaishlane, Œternem Cronane, Cryshane* inu to britko Smert preterpil.
7. Ta *Altman ie bil en Shelner* inu en *GoŒpud oli OblaŒtnik*.
8. S. Peter prau i taku, Oben kerszhenik nema terpeti, koker ty *Vboyniki, Tatye, lotri* oli kir po *luskih rizheh shele terpo*.
9. On ie vŒe *PoŒtaue inu Sapuuidi* Boshye na nashim meiŒtu popolnoma dokonal . . . Inu ie nas od *te Prekletue inu ferdamnena tih PoŒtau* inu *Sapuuid odreshil in odkupil*.
10. Od tiga *NeŒaŒtopa, krega, Nida*, inu od *Grehou inu Tadlou* tih Iogrou.
11. Na to II. Nedelo po Boshyžu, Œe prediguie . . . koku ie . . . IeŒus . . . kadar ie, duanaiŒt leit bil Œtar, *dishputiral Œteimi Doctormi*.
12. Obtu ty *Iudi* bodo vshe naprei *Neuerniki, Ty Aydie pak Verniki* imenouani.
13. Inu ta iŒti Gabriel ie tudi timu *Faryu Zaharyu* prauil, de *nega Shena Spela* bode S. *Ian-sha* Pozhela, inu de bode en prau i velik *Pridigar* (ljudska oblika imena).
14. *Sveta Troyca: koku mogo Try eden. Inu Eden Try biti*.
16. IeŒt Œem vidil to *Martro inu vpy* muih ludi.
17. Na S. Bartolomea Iogra Dan Œ katerimu mi Crainci Jernei oli Jermen prauimo, Œa uolo, kir Œo tg *Aydi is shnega koshe Jermene reŒali*.

Krelj se izraža bistveno drugače. Ne zadovoljuje ga Trubarjevo tipično pogovorno besedišče. Iz njegovega jezika (prevod Spangenbergove Postile Slovenske 1567) se umikajo adaptiranke nemškega izvora. Nadomešča jih bodisi s knjižnimi besedotvornimi izpeljankami, v katerih je delno mogoče prepoznati tudi njegovo lastno tvorbo, ali z razumljivejšimi izrazi iz starocerkvenoslovanščine oziroma jezika hrvaških glagoljašev. V sobesedilu kot razgledan teolog in filolog uporablja tudi latinske in nemške knjižne citatne besede, daljše citate, ki jih sproti sloveni. V ospredju je prizadevanje za slovenski izvorni izraz; kljub temu pa je v jeziku »stiska« še tako velika, da germanskih in romanskih adaptirank ne more povsem izločiti. Nasprotno, pojavljajo se pri njem drugim neznani romanizmi (npr. butega – trgovina, mandrija – ovčji hlev itd.). Sinonimni nizi se ne kopičijo tako kot pri Trubarju; pogost je le dvojezični sinonimni par (med izrazoma pogost veznik *ali*) predvsem v razlagalni funkciji. Krelju gre za izvorno čistost besedišča in skladnje, za slovnico pravilnost (že npr. glede ortografije pravi, naj se drži, kot to »idioma inu natura našiga jezika potrebuje, nekar kakor očče vsaki v svoji vasi ali méstu imeti«).

Njegovo besedišče označuje naslednja »tipologija«:

a) Knjižne izpeljanke:

1. Da osnani kakovi Krall Chri(tu)š bode, en pravi Myrnik, kateri bode *nepokoiu inu kregu*, po v(š)im švétu branil. XIII
2. Sakai pravi, Pravizhan *osdravlienik*, Pohlevan inu vbog? XII
3. Vgani *vganavac* dobar, kai ie ta sa ena š(t)var. III

b) Glagolizmi in hrvatizmi:

1. *Blagošlavlien, to ie, shegnan* bodi kijr pride v'Imeny Gošpodnim. XI
2. Kâr ta Sodaz *alli Rihtar* Chri(tu)š se ne bode nizh *glumil alli šhalil*, tâmuzh švoi šodni dan s'veliko pripravo inu mozhio dêrshal inu opravil. XVII
3. Ta zhaš ozhe naglo šodni dan na nie *kobniti*, inu ijh k'malu saieti.
4. Ah šo to našhi Višhišhi, našhi Voij, našhi Duhovni Paštirij, šo to našhi Farij, katerim šmo našhe Dešsetine, pervino, *prinoše alli otre* dajali, da bi nam bili pravi Boshij pot pruti Nebešom kasali?
5. On more pred k'nam *priti*, ozhmo li mi do niega *doiti*.
6. Tako šmo se bili v'zhloveške *poštave inu lashi sabludili, inu celo sašhli*. XIII
7. Sakai Ošlico imenuje *rabutno*? Obtore more šice pak na meštó Chri(ta) veliko terpeti inu en *robotnik alli Tovornik Oštati*. XV
8. Nebeške *tvardošti alli mochi* se bodo *gibale inu štresale*. XV
9. Vode inu ogân došti desheli inu lüdi (bodo) konzhalí, *sla vremena, treskanie, garmenie, plizkanie*, dashevi inu vetri vštaneo, dreveja bodo sdiralá, inu se bodo veliku Méšt inu Inšul rasvalilu. XV
10. *Krivi Proroki, Antichrišti, Kezarij* inu drugi *Sapeliavci* bodo vštaiáli, Inu ta Evangelium ima se unar napušlid po v(š)im ulnim švétu rasglašiti. XV

c) Latinizmi in slovenski ekvivalenti:

1. Ne bodi tada nijm Chri(tu)š MYSTERIVM ena škrivnoš(t), tamuzh lupina, kateri šo sdavno, išhe predan šo šolnca vidili, iedarce šneli. IV

2. Sato ti povém moi Bratac, zhui, *ſtudirai, Attende lectioni*. VI
3. Ti pak, kijr ne saſtopiſh, kai ie *Orthographia, kai proprietas linguae*. VII
4. Chriſtuſ ie periesdil . . . Alli ſai ūnar kakòr en *Krall, Triumphator, velik Kapitan, s'veliko pompo inu Maieſteto alli velizhaſtvom*.
5. Nato Ioanneſa inu ſamiga Chriſtuſa k'enimu *Exemplu alli nauku* tukai naprei poſtavi. XXIII
6. Stymali ſo, da ga ky bodo naſhli na *enim viſokim Palaciju, mey Veliaki inu veliko Goſpodo*. XXVIII
7. Leta sméſhniava, da bi enkrat konac imela, inu biſe ena ſtanovita *Reformacio, poprava inu poſtava* naredila. XXXI
8. In *ſumma*: Puſtímo nai ſvét tèr Hudizh ſvoi pot greſta, kada lih tako zheta, inu drugako ne moreta. IV

d) **Adaptiranke germanskega (in romanskega) izvora:**

1. Sakai en delavaz ie ſvoiga *plazhila alli lona vredan*. XXV
2. Nevéſteli, da ti kijr *prinoſio alli oftruio*, od *offrov alli prinoſov* iédo, inu ti kijr *k'altaru ſtresheio, ſe od Altara shivio?* XXV
3. *Luft alli Nebo* nad nami bode celò oſtruplènu inu polno shles: veliko zhudnih nesnanih bolesan ſe bode ſturilu. XVII
4. On vzhaſy ima tudi ſvoje *hofraidinge inu mairine pravde*. XXII
5. Inu ſmo tako sazheli naivezh *slatinſkimi puhſtabi Piſati inu drukati*. VII
6. Tako tudi vſi Bogaverni pravi kàrſcheniki radi *Boshio beſedo poſluſhaio inu tei folgaio*. XVIII
7. Sili vboge *Oſſobeinike, to ie, pregnane predigarie* inu druge *Lüdy, herpègovati?* XXI
8. Tukai pak ga naideio vbosiga mey vbosimi, Bolniki, na ſred ſlepcov hromcov, gluſhcev, mutcev, gobavcev, v'taki *shleht ſtalti*, da bi bil mogal edan rezhi tu nei Meſiaſ, tàmuzh en *Spitalmaſter, alli Arzat* tih Bolnikov, Inu ūnar ie Ioanneſ njih Moiſter od IESVSA velike rézhi pravil. XXVIII

e) **Kalki iz nemščine, dialektalni ekvivalenti:**

1. Kada odijdejo *Mlaiſhi Ioanneſovi* sazhne IESVS Ioanneſa hvaliti, tako rekoch: XXVIII
2. Inu vſaki ózhe sdai *vbutegah* na prudai viſiti, nekar ſtim Imenom, da bi shelil na snanie dati Chriſtuſa alli ſkrivnoſt niegovo. V
3. *Razhi naſ* vſeh ſvetim Duhom ſvoim *darovati*. VI
4. To kar ſe laſtni pameti prav, inu Shalodcu ſlatkò sdy, sheleti . . . kakòr te neumne *pet divice alli dezhe*. XX

Kreljeva kritika Trubarjevega jezika, predvsem njegovi praktični puristični postopki so usmerjali izmenjavo in knjižno tvorbo besedišča v Dalmatinovi Bibliji.⁷ Vzporedno je za

⁷ Glej o tem J. Stabej, *Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatinis 1584. Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen*, Dr. Dr. R. Trofenik, München 1976, in M. Orožen, *Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika*, JIS 29, Ljubljana 1983/84, št. 6, 196–201.

besedotvorno bogatost knjižnega jezika veliko storil tudi A. Bohorič v latinski stanovski (trojezični) šoli.⁸ Ob latinskem besedilu in slovničnem sistemu latinščine so protestantski pisci kontrastivno spoznavali enakost in različnost oblikoslovnih, skladenjskih kategorij ter besedotvornih vzorcev v latinščini, nemščini in slovenščini, zbrali pa so tudi tiste »drugačne besede« drugih slovenskih dežel, na katere je opozarjal že Trubar. Vse kaže, da je tudi Register, prvi slovenski diferencialno-dialektalni slovarček sinonimov (2000 leksičnih enot) v Dalmatinovi Bibliji, delo prvega slovenskega slovničarja in leksikografa A. Bohoriča.

Dalmatin je v svojem prevodu skušal kranjske in koroške adaptiranke nadomestiti z izvirnim slovenskim besediščem štajerskega in panonskega narečnega prostora,⁹ oziral pa se je tudi na notranjsko-istrski predel (prav tega je Krelj kot slovensko »čistešega« priporočal), sloveniti pa je začel tudi tujke in adaptiranke, za katere mu slovenski narečni ustrezniki niso bili znani. Pri tem je izkoriščal produktivne besedotvorne vzorce tradicionalnega besedišča, občasno pa pod vplivom predloga uveljavljal za slovenščino neustrezni model (npr. nom. actionis namesto nom. loci: *zbiranje* – *zbirališče*, *imenje* – *imetje*), pri glagolu so občasno zabrisane vidske razlike med ponavljalnimi, dovršnimi in nedovršnimi glagoli, medtem ko so nove predpanske tvorbe glagolov dokaj skladne s pomenom Lutrove skladske podstave in že ustrezno formalizirane. Ob prevodu Biblije se je knjižno besedišče zelo pomnožilo; dobre tvorbe so se v knjižnem jeziku ohranile, ohlapno motivirane ali neustrezno izpeljane so kasneje izginile. Nemogoče je v prispevku zajeti in predstaviti tako obsežen knjižni besedni fond. V ponazorilo dodajamo nekaj tipičnih zgledov ob primerjanju z Lutrom.

Luter: Wnd wurden gewar / daſs ſie nacket waren / wnd flochten *Feigenbletter* zuſammen / vnd machten jnen ſchürtze.

Dalmatin: Inu ſta poſnala, de ſta nagá bila, inu ſta *Figovu lyſtje* vkup pledla, inu ſta ſi *okrilje (*Schurze) ſturila.

Luter: Es waren auch zu den Zeiten Tyrannen auf Erden.

Dalmatin: V temiſtim zhaſſu ſo tudi bily *Tyrani (*Silniki) na Semli.

Luter: Das iſt das *zeichen deſs Bunds* / den ich gemacht habe zwiſchen mir vnd euch.

Dalmatin: Letu je *snaminje te Saveſe*, katero ſim jeſt naredil mej mano inu mej vami.

Luter: Wnd die Söne Aarons. . . namen ein jeglicher seinen *Napff* / vnd *theten fewr drein* / wnd *legten Reuchweg* drauff.

Dalmatin: Inu Aaronova Synuva. . ſta vsela vſaki ſvoj *Kadilnik*, inu ſta Ogin noter djala, inu ſta *Kadilu* gori polushila (*Veirohl*).

Luter: Dv ſolt auch den *Seidenrock* vnten den *Leibrock* machen ganz von geler Seiden. Vnd oben mitten in / soll ein *Loch* sein / vnd ein *borte vmb das loch* her zusammen gefalten, das nicht zureiſſe.

⁸ Žal je njegov slovarček *Nomenclatura trium linguarum* (lat.-nem.-slov. slovarček, domnevno iz leta 1580) izgubljen. Tako razpolagamo le s slovarskim fondom, uporabljenim v slovnici (*Arcticae horuale*). Priredil J. Stabej, Slovenisch – lateinisches – deutsches (zum Teil) Wörterbuch der Grammatik von Adam Bohorič. V monografiji Adam Bohorič *Arcticae horulae*. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache. Wittenberg 1584, II. Teil: Untersuchungen. Dr. Dr. R. Trofenik, München 1971, 144–206.

⁹ Glej M. Orožen, Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. Obdobja 6, 16. stoletje v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi, Ljubljana 1986, 403–425. In – Narečni kontaktni sinonimi v Dalmatinovem prevodu Biblije. Zbornik ob 70-letnici T. Logarja, SAZU Ljubljana (v tisku).

Dalmatin: Ti imašh tudi *to Shydano Suknjo* šturiti pod *Ephodom*, všo is gelih Shyd, inu os-goraj v šrédi ima enu *Oshrelje* biti, inu *okuli Tveštje*, okuli tiga *Oshrelja* vkup nabranu, de je neresdere.

Luter: Er hat euch vierzig Jar in der Wüsten lassen wandeln / Ewer Kleider sind an euch nicht veraltet. . .

Dalmatin: On je vas šhtiridešset lejt v'tej Pušzhavi puštil okuli hoditi, vašhe oblazhillu nej štaru poštalu.

Luter: Du solt auch ein *ehrn Handfas* machen mit ein *ehrnfus* / zu waschen.

Dalmatin: Ti imašh tudi en *kuffrašt Vmivalnik* šturiti, s'eno *kuffrašto Nogo*, k'vmivanju.

Luter: Wnd wenn er Solchs alles mit jnen redte/ legt er eine *Decke* auff sein *angesicht*.

Dalmatin: Inu kadar je on letu vše bil k' nym isgovoril, je on enu *pokrivalu* na švoje *oblzhije* polushil.

Luter: *Bringe sie hin* ein vnd *pflantze* sie auff dem *Berge* deines *Erbteils* den du *HERR* dir zur *Wohnung* gemacht hast / Zu deinem *Heiligthumb* *HERR*.

Dalmatin: Pèrpelaj nje notèr, inu flanzaj je na tej *Gorri* tvoje erbšzhine, katero ši ti *GOSPVD* /ebi h'pbeivaližhu šturil, h'tvoji *Svetini*.

Luter: Ich wil dahin/ vnd *besehen* dis *gros Gesicht* / warumb der *Pusch* nicht verbrennet.

Dalmatin: Iešt hozhem tjakaj pojti, inu *pogledati* letu *veliku videnje*.

Luter: Du solt auch ein *Stirnblat* machen, von *feinem golde* / vnd *ausgraben* / wie man die *Siegel* ausgrebt / die *Heiligkeit* des Herrn.

Dalmatin: Ti imašh tudi en *Nazhelnik šturiti is *zhištiga Slatu*, inu v' njega sresati, kakòr je *Pezhati* sresujo, *Svetušt* tiga *GOSPVDA* (*Nazhelnik ali *Shapel*).

Luter: Vnd solt hefften (ein *Stirnblat*) an eine *Gele Schnur* fornen an den *Hut* auff der *Stirn* Aaron / Das also Aaron trage die *missethat des Heiligen* / das die *kinder Israel* heiligen in allen *Gaben* jrer *heiligung*.

Dalmatin: Inu ga (*Nazhelnik*) imašh djati na eno *gelo Snoro* špreda na *Klobuk*, na *Aaronovu Zhellu*, de *Aaron* bo nošil *Pregrišénje* tiga *Pošvezheniga*, kateru *Israelki* otroci bodo pošvetili v' vseh nyh *daruvih* nyh *pošvezhenja*.

Luter: Vnd mit deiner *grossen Herrlichkeit* hastu deine *Widerwertigen* gestürztet.

Dalmatin: Inu s'tvojo veliko *zhaštjo* ši ti tvoje *Supèrnike* satèrl.

Primerjava Dalmatinovega sobesedila z Lutrom razkriva še eno zanimivost. Občasno je Lutrova nemška (?) beseda prevedena v Dalmatinovi Bibliji s popačeno, kar nujno dokazuje njen zgodnejši prevzem, zgodnejši dotok dela nemške predmetne terminologije v slovenski leksikalni sistem (npr.: *Heilige Kleider* – *Sveti Gvanti*; *mein Prister* – *moj Far*; *guldene Spangen* – *slate Shpere*); zanimivi so opisni poskusi poslovenjenja številnih popačenk: *Firang* – *Viseči pert v templi*; *Armamantlni* – *ročne rinke*; *Probirstein* – *skušnjavni kamen*, itd.).

Opozorili smo že na Bohoriča, sestavljalca Registra in sestavljalca latinsko-nemško-slovenskega slovarja v slovnici *Arcticae Horulae* (1584). Zelo ilustrativni so prav besedotvorni odnosi med besedami (1979 slovenskih gesel); nakazujejo bodisi latinsko bodisi nemško motivacijo za novo tvorjenko v slovenščini. Srečujemo se s poskusi dosledne iz-

polnitve latinske besednovrstne in besedotvorne razčlembe. Tako nastanejo besede, ki v govornem jeziku ne obstajajo (nasilna derivacija):

Equus, Ross, Pferd – Kojn; Equulus – Konjčik; Equa, Rössin – Kojnka (kobila); Laborator – Delavec; Laboratrix – Delavica (delavka); Labor, Opus, Arbeit, Werk – Delu.

Rex, König – Krajl; Regnum – Krajlestvu; Regulus – Krajlič; Reginula – Krajličica, Kralička.

Fur – Tat; Furunculus – tatič; Furtum – Tatvina.

Fingo, erdichte – se zmislim; Poëma, Gedicht – Zmišlanje; Poëta, Dichter – Zmišlavc.

Cantor – Peivic; Cantatrix – peuka; Cantus – Petje.

Scribere – Pisati; Scriptum – Pisanje; Scriptor / Scriba – Pisar; Scriptum/Scriptio – Pismu; Scriptus – Pisan.

Opazna je zlasti tendenca po tvorbi deminutivov:

Cancer, Krebs – Rak; Cancellus – Rakik; Vitulus – Tele; Vitellus – telece; Culter, Messer – Nož; Celtullulus, klein Messerlein – Nóžiček.

Opozorim naj še na vrsto zanimivih posameznosti, ki kažejo tako na prizadevanja, da bi se odkril ustrezní besedotvorni vzorec v slovenščini, kot tudi na nemožnosti obstoječega besedotvornega sistema, da jeziku zagotovi besedo za vsak pomen, pojem.

Uspela je npr. izpeljava samostalnikov iz števniške podstave: *Ternarius, Dreier – Tretjak; Septanarius – Sedmak, Octonarius – Osmak*. Utrjuje se kategorija množinskih samostalnikov: *Astrum – Zvezdišče – ker je veliku zvezd vkupe; Salix – Verba; Salicetum – Verbje / Verbišče*. Prímanjkljaj zasledimo celo v razviti kategoriji *Nomen agentis: Statuar, Bildhauer – Ker pelde dela, oli zrezuje!*

Opozorili smo le na značilne primere, ki kažejo, kako se je razkrival slovenski besedotvorni sistem (upoštevali smo le samostalni) in kako se je derivacija uveljavljala ob latinskih in nemških besedotvornih vzorcih¹⁰ – delno proti sistemu. Bohoričev slovarček vsebuje še vrsto drugih zanimivih podatkov o leksikalnih procesih v knjižnem jeziku protestantskih piscev; v knjižni fond vključuje tudi tujke, adaptiranke (in osebna imena), ki jih pogosto iznajdljivo, ustrezno sloveni. V luči nakazanih teženj in postopkov se je oblikovalo knjižno besedišče zlasti v Dalmatinovi Bibliji, ki bo še nadalje predmet natančnega kontrastivnega besedotvornega raziskovanja.

Summary

PRIMOŽ TRUBAR AND THE DEVELOPMENT OF THE VOCABULARY IN WRITTEN SLOVENE IN THE WORKS OF PROTESTANT WRITERS

The author deals with lexical neologisms in the language used by Slovene Protestant writers. Word formative derivatives from the parts of speech which are capable of derivation, follow the patterns of the word formation system (word formative and semantic calques can be observed) and appear in accordance with the requirements in the texts in which registers and the linguistic concept of the writer have to be analyzed. They appear more frequently in translation than in spontaneous narration or in linguistically less rigid compilation.

¹⁰ Ponazorjevalno gradivo je zajeto iz naslednjih del: P. Trubar, Ta prvi dejl tiga Noviga testamenta (Evangeliji, Dejanja apostolov, Register, Kratka postila), Tübingen 1557–58; S. Krelj, Postila slovenska 1567; J. Dalmatin, Biblija 1584 (Mojzesove Bukve, celotni Pentatevh); A. Bohorič, Arcticae horulae, Wittenberg 1584; D. M. Luther, Die gantze Heilige Schrift, Band 1. DTV text – bibliothek München 1974.

Trubar has a preference for colloquial expressions of both native and foreign origin. He substitutes the missing word in the language for a number of synonyms, which contribute to the understanding of the text. The younger and philologically well-versed Krelj avoids corrupted words (*proprietas linguae*). Sometimes he uses suitable neologisms (nouns and verbs are prevalent) and sometimes even Old Church Slavonic vocabulary (ritual terminology).

Word formation in the written language developed mainly at the time of the Bible translation (J. Dalmatin) and the compilation of the first Slovene grammar (A. Bohorič). Word formative derivatives (and semantic calques) are based on Latin and German originals. Lexically, they fill the »empty places« in Slovene (abstract and terminological vocabulary of different fields and activities). The similarities and differences in the vocabulary become evident in foreign languages (semantic word formation categories, word formation procedures and patterns). Besides derivatives, which are in agreement with the rules of the word formation system in Slovene, we can see a number of inadequate forms which were eliminated in the further development of standard Slovene. Neologisms in 16th century written Slovene cannot be studied, understood or correctly evaluated without the examination of the foreign original.

Joža Mahnič

Akademija za glasbo v Ljubljani

UDK 886.3.09-1:929 Gregorčič S.

GREGORČIČEVO USTVARJANJE, NJEGA ODMEVI IN OBRAVNAVE

I

Iz pesnikovega življenja obnovimo na kratko nekatera dejstva: v Kobaridu (od 1868 dalje) je preživel človeško najbolj srečna leta in ustvaril ali zasnoval več pomembnih pesmi; v Rihemberku (1873-) so nastale njegove najboljše in najznačilnejše, tam je pripravil prvo knjigo *Poezija*, a zaradi naporne službe tudi zbolel na srcu; naslednja leta (1882-) je prebil na Gradišču pri Prvačini izmenoma kot vikar in zasebnik, po malem kmetoval in resno bolehal; nazadnje (1903) se je iz samote »na hribu« vrnil med ljudi, izobražence v Gorico, kjer je 24. novembra 1906 – torej pred osemdesetimi leti – umrl po možganski kapi in pljučnici. Pesmi je objavljial zaporedoma zlasti v Slovenskem glasniku, Zvonu, Besedniku, Zori, Ljubljanskem zvonu, Kresu, obeh Slovanih in v nekaterih političnih časnikih. Gregorčičeva poezija pravzaprav ne pozna razvoja: prva knjiga, nastala v zreli moški dobi, pomeni že umetniški vrh, nadaljnji dve, nastali v letih rastoče bolehnosti in zgodnjega staranja, pa razodevata manj ali bolj upadanje ustvarjalne moči.

Poezije I (1882) je avtor uredil deloma po kronološkem, predvsem pa tematičnem načelu, tako da od rodoljubnih in premišljujočih prehaja k osebnoizpovednim, pri čemer se to zaporedje dvakrat ponovi, v takšno kompozicijo je vpletel nekaj priložnostnih in pripovednih pesmi. Pesnik želi, da bi bila njegova mala domovina ljubljena in srečna; kot Slovenca z zahodne meje ga navdušuje njena lepota in obenem vznemirja njena ogroženost, vendar tudi veruje v vstajenje svojega tlačenege naroda v prihodnosti (*Šoči, V pepelnični noči*). Njegov razumarski čas se mu zdi podoben hladnemu zimskemu dnevu, sam išče med ljudmi pravedsem ponižanih in trpečih; njegove maksime so: sočutje in pomoč sočloveku v smislu krščanskega altruizma, kljubovanje lastni nesreči z močno voljo in s plodnim de-